

Наталія Поплавська,
доктор філологічних наук,
професор, Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка
poplav@tnpu.edu.ua

КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ УКРАЇНСЬКИХ ПАМФЛЕТІВ ПОЧ. ХУІІ СТ.

У дослідженні виокремлено передумови появи памфлетів в українському письменстві, до чого спричинилися Реформація і Контрреформація. Наголошено, що кожен твір піднімав ідеї, пов'язані із авторським розумінням і вирішенням міжконфесійних проблем, а їх жанрова природа дозволяє поставити проблему їх комунікативної специфіки. Особливу увагу звернено на художні елементи тогочасних памфлетів, що було зумовлено розкріпаченням авторського Я та виробленням індивідуального стилю. Виявлено, що, усвідомлюючи свої твори успішним засобом формування громадської думки, автори вносили в них багато інформації з суспільного та політичного життя, що увиразнює нові грані жанру, діалогову їх природу та дозволяє вийти за межі літературознавчого аналізу, спроектувавши його у контекст проблем соціокультурного спілкування.

Ключові слова: памфлет, публіцистика, полеміка, комунікація, стиль, читач.

Публіцистику як форму комунікації людство використовувало з найдавніших часів. В українській традиції це найвідчутніше проявилось у кінці ХУІ – поч.ХУІІ ст., до чого спричинилися історичні реалії тодішньої дійсності – Реформація, Контрреформація, суттєві перетворення, що позначилися кризою старого життя та актуалізацією нових культурно-суспільних тенденцій, прагненням європейських країн до культурного, політичного та етнічного самовизначення. Такі трансформації були наслідком загострення протягом ХУІ ст. в Західній Європі міжконфесійних конфліктів, які сягнули і українських земель.

Тогочасна українська публіцистика долучилася до полеміки щодо церковної догматики. Автори таким чином виконували ролі своєрідних

генераторів суспільної думки, оскільки їх твори поєднували інформативну, директивну, комунікативну, експресивну та естетичну функції. Директивна функція пов'язувалася з тематикою тексту, яка моделювалася як безпосередня реакція на амплітуду піднесення та затухання гостроти проблем, формувала суспільну опінію. А з інформативною асоціювалася здатність публіцистики привертати увагу спільноти до актуальних проблем, визначати критерії їх поцінування. У кожному публіцистичному тексті можна відчитувати комплекс ідей, у горизонті яких автор інтерпретував своє розуміння й вирішення міжконфесійних проблем і водночас задавав риторичні засоби, що дозволяли б, на його погляд, їх вирішувати. Тому при дослідженні таких текстів постає проблема їх комунікативної специфіки як однієї з граней його існування. Вона полягає в такому розгортанні основної думки, яка не лише може якнайкраще розкрити зміст, а й вплинути на вирішення певної ситуації. З цим пов'язані вибір композиційної структури, прийомів подачі фактів та їх інтерпретації, стильової тональності викладу. Така специфіка тексту виробляється невіддільно від загальної адресації, орієнтації на певні аудиторії. Тобто вимальовується специфічна комунікативна система, яка, за твердженням Анастасії Мамалиги, є базовою для мовної сутності тексту, інші типи системності мають підлеглий щодо комунікативної системи характер (семантична, стилістична, синтаксична, інформативна і т. п. системи). Вона виконує функцію об'єднання можливостей усіх цих систем для організації, втілення та збереження дієвості спілкування [1].

Для виділення у своєрідну форму комунікації та визнання у текстах публіцистичності було декілька чинників. Для оволодіння таким статусом необхідне було, безперечно, масове тиражування. Така можливість з'являлася з появою книгодрукування. Всі публіцистичні твори були опубліковані українською чи польською мовами у кінці XVI – на поч. XVII ст. в друкарнях Острога, Львова, Вільно, Києва. Дієвим чинником було насичення текстів політично актуальними проблемами та орієнтація на масове сприйняття із урахуванням історичного контексту.

Відомо, що автор своє ставлення до дійсності моделює жанром твору, тому орієнтація на певний жанр зобов'язує до творення відповідної манери ведення оповіді, групування матеріалу та ін. Основу української публіцистики початку ХУІІ ст. склали полемічні трактати, епістолярій та памфлети, які дещо важко вкладаються у звичну схему аналізу художнього твору, оскільки за своєю природою є суто риторичними (публіцистичними). Особливе місце займали памфлети.

Хоч термін «памфлет» породжений новим часом, подібні твори, що містили викривальні сатиричні елементи окремих подій, суспільно-політичних ситуацій відомі ще з античності. У Римі їх називали інвективами, що означало «нападати», у Греції – діатрибами, які базувалися на зневажливій викривальній риторичі. За формальними ознаками – це промова чи проповідь, з якою автор звертається до аудиторії, або монолог, у якому ведеться внутрішня дискусія з уявним співрозмовником. Звідси впливає бінарна їх структура, яка базується на парадоксі, що полягає у зміні значення звичних слів, коли те, що традиційно сприймалося як зло, трактувалося добром, розум – дурістю, влада – покірністю, добродійність – гріхом, друзі – ворогами. До того ж, у таких творах для аргументації використовувалися не лише реальні, а й міфологічні образи, предмети, персоніфіковані абстракції, іронія. Вони переважно концентрували увагу на окремих важливих для тодішнього життя подіях, і тому в подальшому лягли в основу художніх форм публіцистики. Правда, в античному памфлеті спостерігалася жанрова розмитість, нечіткість. Активно почали культивуватися памфлети в епоху Відродження та Реформації. В Україні зародження цього жанру, як і сатири загалом, також пов'язують із пожвавленням міжконфесійних протистоянь у кінці ХУІ – поч. ХУІІІ ст. Памфлет у цю пору не утримується в рамках лише літератури, а невимушено переміщається у сферу цих суперечок, стає звичною формою з'ясування взаємин між опонентами.

Яскравої публіцистичної форми памфлет набув особливо в післяберестейський період. До нього відносять «Апокрисис» Христофора

Філарета, «Антиризис» Іпатія Потія, «Пересторогу» невідомого автора, деякі твори Івана Вишенського та ін. При збереженні домінування ще релігійної проблематики, вони наскрізь пронизані новим публіцистичним спрямуванням, бо звертаються до чи не найважливіших подій тодішнього політичного життя України: Брестська церковна унія 1596 р., прийнятність/неприйнятність нового церковного календаря, нової церкви та ін.

Варто зауважити, що кристалізацію художніх елементів тогочасних памфлетів зумовили розкріпачення авторського Я, його занурення в актуальні проблем. Тому можна говорити і про їх поетику, а також підійти до їх жанрової природи з погляду чинників та потреб, що зумовили самовизначення їх літературного статусу. Щоб зацікавити адресата, публіцисти дуже часто вдавалися до маніпуляцій: інтерпретували й коментували один факт, а інший залишали поза увагою. Відбір й опрацювання інтерпретаційного матеріалу, зазвичай, визначався злободенністю для тодішнього суспільства, диктувався зацікавленнями читачів, які очікували у творі відповідної проблематики, що стимулювала б до діяльності. Усвідомлюючи свої твори успішним засобом формування громадської думки, автори вносили в них багато інформації з суспільного, політичного життя, що спонукало до увиразнення конфесійних акцентів.

Така ситуація вимагала пошуків оновлених форм впливу які могли б сформувати образ гіпотетичного читача, озброєного чітким комплексом сподіваних переконань, який мав стати учасником діалогу. Тому майже кожен твір позиціонувався на це. Таким чином посилювалася пропагандистська роль творів, у яких все частіше відчувається індивідуальна авторська манера, змога вправно маніпулювати догматичним матеріалом, цитатою, уявлювався аналітичний підхід до документального матеріалу, при потребі він фальшувався. Це визначало тенденційність матеріалу, оскільки для підтвердження своєї позиції автор дбав про різні форми презентації, які вирізнялися постійними апелюваннями до позиції опонента, що водночас звучали як їх заперечення: все це вимагало від автора переконливих

аргументів. Бо, як відомо, аргументація – це така система доказів (аргументів), що використовуються з метою розхитування і зміни позиції чи переконання читачів. Обов'язковою структурною складовою її є теза та доказ.

Прикладом такого твору може слугувати «Пересторога», появу якого відносять до 1606 р. Він є унікальним за своєю жанровою моделлю. У ньому поєднано дещо міфологізовану історичну оповідь із полемічним памфлетом. Написаний без будь-якого дотримання традиційної композиції, без поділу на розділи, є своєрідною установкою на звинувачення опонентів. Автор майстерно імітує покvapливiсть розповіді, чим і пояснюється відсутність чіткого поділу на частини, одночасно демонструє вміння подати фрагментарно, з належною послідовністю, легко, не повторюючи нічого зайвого, розповідь, яка не передбачає безпосередньої критики опонентів через об'єктивізацію адресата («кожний православний християнин»). Також досить тенденційно проводилася думка про історичну тяглість проблеми унії, дошукування історичної справедливості щодо поширення християнства в Україні, закидалися справедливі звинувачення на адресу давньоруських князів, що своїми чварами спричинили ослаблення Київської Русі. Логічно автор підводив читачів до того, що роздроблена Русь стала об'єктом для завойовників. Таким чином створювалася ілюзія приналежності описаних подій до міфологічного часу, які, однак, зберігали актуальність, бо проектувалися на час, в якому перебував автор, що вправною рукою літописця вводив усе нові історичні розповіді, перекази, джерелом яких були літописи, фольклор. Авторська позиція неупередженого спостерігача у деяких висловлюваннях змінюється на обурення, коли він підходив до розповіді про перехід шляхетних родин до іншої конфесії. На противагу їм, він дещо тенденційно ідеалізував князя Острозького як патрона українського православ'я.

Вважаємо, що саме такий погляд на памфлети початку XVII ст, дозволить увиразнити нові грані жанру, описати експліцитно подану засадничо діалогову їх природу та водночас вийти поза межі замкнутого

літературознавчого розгляду, спроектувавши його у контекст проблем соціокультурного спілкування.

Список літератури

1. Мамалига А. Лінгвокомунікативна проблематика тексту і розвиток сучасної журналістики // Режим доступу: <http://juoumlibuniv.ua/index.php?act=article@article+1045>

УДК 82.0"19"

Людмила Рева-Левшакова,
доктор філологічних наук, професор
професор кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
revalv2017@gmail.com

КОНЦЕПЦІЇ НЕОРЕАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ Й ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

У праці приділяється увага різноманітним неореалістичним концепціям, які формувались у період першої третини ХХ століття в англо-американському науковому просторі завдяки представникам Гарвардської школи та відомих англійців (Дж. Е. Мур, Б. Рассел, А. Н. Уайтхед). Звернуто увагу на науковий реалізм І. Франка й новоромантизм Лесі Українки. Проведено паралелі з неореалістичною творчістю українських митців: В. Винниченка, В. Підмогильного.

Ключові слова: *неореалізм, науковий реалізм, новоромантизм.*

Українська література першої третини ХХ століття розвивалася за власними національними канонами, що цілком суголосні з європейськими. В окреслену добу в літературі на передній план виходять проблеми людського існування, осмислення сутності буття людини. Реалізм нового часу створив абсолютно іншу парадигму, яка відбивала нові погляди на світ і людину. Мотивація перетворення реалізму в українській і світовій літературах на початку ХХ століття пов'язана із загальноісторичними (необхідність осмислити принципово новий стан світу) та внутрішньолітературними причинами (гостре відчуття вичерпаності колишніх художніх форм і пошуки нової образної мови). В українському літературознавстві взаємопроекції нового реалізму й реалізму надають можливість по-новому прочитати національний культурний спадок, здійснити новітню інтерпретацію,